

WALDEMAR PAŁĘCKI MSF

WOKÓŁ SPORU O PASCHĘ W TEOLOGII MISTERIÓW

Misterium Paschalne jako anamneza wydarzeń Męki, Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa od początku chrześcijaństwa znajdowało się w centrum życia, refleksji teologicznej i celebracji liturgicznej. Pascha, zarówno ta cotygodniowa, jak też doroczna, była świętowaniem wielkich misteriów zbawczych, które umożliwiły człowiekowi wejście w rzeczywistość odkupionych dzieci Bożych. W ciągu wieków nieraz w inny sposób akcentowano ważność tych misteriów, tworzących jedność tego wydarzenia, wskazując przede wszystkim na Niedzielę Zmartwychwstania jako kulminację świętowania, oddzielając ją tym samym nieco od wydarzenia Wieczernika i Golgoty. Znajdowało się ono jednak zawsze w centrum życia chrześcijan. Konstytucja o liturgii *Sacrosanctum Concilium* (KL) Soboru Watykańskiego II, opierając się na postulatcie powrotu do źródeł, przypomniała znaczenie tego misterium w słowach: „Rok liturgiczny należy w ten sposób zreformować, aby [...] utrzymać pierwotny charakter tych okresów celem należytego zasilania pobożności wiernych przez odprawianie misterium Chrześcijańskiego Odkupienia, a zwłaszcza misterium paschalnego” (KL 107).

Myśl soborowa została przygotowana już wcześniej przez ruch liturgiczny końca XIX i pierwszej połowy XX wieku, który wskazał na metafizyczną stronę liturgii, by ukazać jej głębię i teologiczną spójność. Milowym krokiem jest encyklika papieża Piusa XII *Mediator Dei* (MD)¹, podkreślająca, że całe życie Pana było przygotowaniem ofiary paschalnej,

Dr WALDEMAR PAŁĘCKI MSF – adiunkt Katedry Historii Liturgii w Instytucie Liturgiki i Homiletyki KUL; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: wpalecki@kul.pl

¹ *Ojca Świętego Piusa XII z Boskiej Opatrzności Papieża Encyklika o Liturgii (Mediator Dei) z dnia 20 listopada 1947 roku.* Tł. J. Wierusz Kowalski. Kielce: Jedność 1948.

która stanowi kulminację wszystkich ziemskich misteriów Jezusa (por. MD s. 33). Na wiele lat przed ukazaniem się tego dokumentu papieskiego ważną była również refleksja teologiczna Odo Casela († 1948), nazywanego mistatogiem Misterium Paschalnego dla zachodniego Kościoła. We wszystkich swoich publikacjach, omawiających zagadnienie Paschy, wskazywał na organiczną jedność wydarzeń ziemskich Jezusa, oscylujących wokół zbawczego dzieła Pana. Szczególnie jeden z jego artykułów: *Art und Sinn der ältesten christlichen Osterfeier*, opublikowany na łamach „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft” w 1938 r., stanowi skarbnicę refleksji teologicznej w oparciu o myśl paschalną pierwszych trzech wieków chrześcijaństwa. Przygotowanie tej publikacji do druku spotkało się jednak z krytyką już na etapie uzyskania *imprimatur*. Wiele światła na ten temat rzuca zachowana w opactwie Maria Laach korespondencja Odo Casela dotycząca tego zagadnienia. Ukazuje ona tym samym pewne trudności, rodzące się pytania i wątpliwości na drodze zmierzającej do przywrócenia idei świętowania tych misteriów zgodnie ze starożytną myślą Kościoła. Według niego bowiem Pascha określana jest jako kultyczny wyraz istoty chrześcijaństwa².

Celem poniższych refleksji jest ukazanie założeń merytorycznych tego sporu, jak też głównych idei odnowy celebracji Paschy chrześcijańskiej w teologii misteriów. Stanie się to możliwe dzięki przybliżeniu głównych treści nie tylko na podstawie tego kluczowego dzieła Odo Casela czy też innych publikacji, ale również w oparciu o dotąd nieznanne źródła epistograficzne.

1. SPÓR O UZYSKANIE POZWOLENIA NA DRUK ARTYKUŁU O PASZCE CHRZEŚCIJAŃSKIEJ

Jak już wspomniano, artykuł poświęcony tematyce paschalnej znajduje się w 14 numerze „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft”. Jest to dość obszerny tekst, liczący 78 stron. Odo Casel, jako redaktor naczelny tego periodyku, zwrócił się o pozwolenie na druk do władz kościelnych miejsca wydania.

² Por. O. Casel. *Art und Sinn der ältesten christlichen Osterfeier*. „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft” 14:1938 s. 46-47; C. Matura. *Liturgie, Werk des Heils. Die Konstitution über die Liturgie und die Mysterientheologie*. „Liturgie und Mönchtum” 36:1965 s. 7; Th. Schneider. *Der Hinübergang in der Nacht. Zur Feier des Paschamysteriums heute*. „Lebendiger Zeugnis” 3:1965 s. 50; W. Świerzański. *Pro Cuius amore*. Wrocław 1984 s. 251; W. Hryniewicz. *Nasza Pascha z Chrystusem*. Lublin 1987 s. 234.

Wydawnictwo Aschendorff znajduje się w Münster, dlatego też ta diecezja w Westfalii została poproszona o odpowiednie dokumenty. Już w pierwszym liście Wikariusza Generalnego z 15 marca 1937 r. do tego Wydawnictwa wyrażono wiele niepokoju odnośnie do zamieszczonego w nim artykułu poświęconego teologii Paschy. Zastrzeżenia dotyczą przede wszystkim Odo Casela i jego kontrowersyjnej metody badawczej, niedającej się pogodzić z *communis catholicorum doctrina* i z *probatorum doctorum consensu* (CIC can. 1393). Autor tego listu nazywa ją fantazjowaniem. Nie zgadza się ze spojrzeniem teologii misteriów, ujmującej misteria zbawienia jako całość. Teolog z Maria Laach, powołując się na słowa skierowane do Marii Magdaleny: „Nie zatrzymuj Mnie, jeszcze bowiem nie wstąpiłem do Ojca. Natomiast udaj się do moich braci powiedz im: Wstępuję do Ojca mego i Ojca waszego oraz do Boga mego i Boga waszego” (J 20, 17), uważa, że wniebowstąpienie, jako wywyższenie Jezusa, miało miejsce w poranek wielkanocny. Tę całościową myśl odrzuca jednak późniejszy tekst, wspominający, że Pan jeszcze nie wstąpił do swego Ojca, ale ukazywał się swoim uczniom. Drugą tezą jest podkreślany przez Odo Casela fakt, że podczas Zesłania Ducha Świętego sam Pan, jako Duch (Pneuma), zstępuje do swoich uczniów (por. J 16, 7). Dowodząc, powołuje się on na słowa: „Pan zaś – to Duch (ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμα ἐστίν – 2 Kor 3, 17). Przy takiej argumentacji teolog misteriów opiera się na Ewangelii według św. Jana, który całościowo spogląda na wydarzenia zbawcze. Cenzor jednak zauważa, że według tej księgi natchnionej wyraźnie jest powiedziane, że Chrystus odchodzi, aby Duch mógł przyjść (por. J 16, 7), podobnie jak ma miejsce rozróżnienie na tego, który jest posłany i tego, który posyła (por. J 15, 26). Cenzor uważa, że Odo Casel rozmywa granicę między Osobą Syna a Duchą Świętego. Wobec tych zastrzeżeń odmówiono udzielenia *imprimatur*³.

Informacja o odmowie pozwolenia na druk została przesłana do Wydawnictwa, a jej odpis do Odo Casela. Teolog misteriów postanowił zwrócić się do znanych mu profesorów Uniwersytetu w Münster, aby wyrazili swoją opinię na ten temat. Naukowcy zapewniali go o swojej pomocy, zwracając jednak uwagę na konieczność dopracowania niektórych tez. W przyjaznym tonie został napisany list prof. Jana Quastena († 1987) z 25 marca 1937 r. Zapewnił on, że cenzor nie ma zasadniczych zastrzeżeń co do całości poglądów teologicznych, ale jedynie do dwóch tez przedstawionych w arty-

³ Por. List Wikariusza Generalnego do Wydawnictwa Aschendorff z dnia 15 marca 1937 r.

kule⁴. Drugi list z tego środowiska uniwersyteckiego został napisany dzień później, 26 marca 1937 r., przez prof. Adolfa Rückera († 1948). Autor tego listu, jako biblista, omawia dość szeroko dwa punkty dotyczące zastrzeżeń. Zapewniał, że przejrzał różne komentarze zawierające egzegezę Ewangelii Janowej i żaden z autorów nie wskazuje bezpośrednio na moment wniebowstąpienia w dniu Zmartwychwstania. Nie jest to, jego zdaniem, mocny fundament, aby obstawać przy takim stanowisku. Powołuje się przy tym na publikacje prof. Urbana Holzmeistera SJ († 1953), który zauważa, że podobne poglądy głosili profesorowie Jan Ewangelista Belser († 1916) oraz Franciszek Józef Dölger († 1940), którzy jednak musieli zrezygnować z takiego stanowiska. Autor tego listu radzi, aby Odo Casel przedstawił jakies wcześniejsze poglądy i dowody dotyczące tego twierdzenia i w egzegezie biblijno-liturgicznej ukazał ten pogląd jako jedną z możliwych interpretacji. Odnośnie dosłownego tłumaczenia słów: „Pan jest Duchem” (por. 2 Kor 3, 17) zaleca powściągliwość. Egzegeci sugerują dość ostrożne wyjaśnianie tych słów. Wskazuje przede wszystkim na prof. Józefa Sickembergera († 1945), który interpretował to miejsce jako identyczność istoty i działania, nie znosząc jednak różnicy co do Osób Boskich. Podobnie interpretuje to miejsce Wilhelm Diekamp († 1885), pisząc, że Chrystus jest duchem nowej nauki i nowej posługi. W związku z wypowiedziami znanych teologów autor zaleca, żeby Odo Casel zechciał tak sformułować swe wypowiedzi, aby te dwa miejsca nie zaważyły na jakości całego dzieła poświęconego Wielkanocy⁵.

W tym czasie teolog misteriów otrzymał list z Wydawnictwa. Wydawca wyraźnie stwierdza, że on sam nie może decydować o druku, dlatego zaleca cierpliwość, aby poczekać na potrzebne dokumenty z kurii biskupiej⁶.

Twórca teologii misteriów postanowił, zgodnie z zaleceniem prof. Adolfa Rückera, w wyczerpujący sposób przedstawić swoje poglądy. Uczynił to w liście do cenzora z 23 kwietnia 1937 r. Według niego głównym problemem, wokół którego toczy się debata, dotyczy pytań: Dlaczego w pierwszych wiekach chrześcijaństwa nie znano oddzielnego święta Wniebowstąpienia, podobnie jak Zesłania Ducha Świętego? Dlaczego święto Wielkanocy i cała Pięćdziesiątnica były tak obchodzone, że Wniebowstąpienie wraz z Zesłaniem Ducha były świętowane wraz ze Zmartwychwstaniem? Przy odpo-

⁴ List J.Q do O.C. z dnia 25 marca 1937 r.

⁵ List A.R do O.C. z dnia 26 marca 1937 r.

⁶ List Wydawnictwa Aschendorff do O.C. z dnia 30 marca 1937 r.

wiedzi na te pytania powołuje się na artykuł Urbana Holzmeistera SJ pt. *Der Tag der Himmelfahrt des Herrn*⁷. Autor zestawił w nim wiele poglądów i tekstów sprzecznych ze sobą, z których wynika, że moment Wniebowstąpienia był rozpatrywany zarówno zaraz po śmierci na krzyżu, w dzień Zmartwychwstania, w dzień Zesłania Ducha, czy też w innym czasie.

Przy wyjaśnianiu swoich tez Odo Casel powołuje się na również na pisma św. Ambrozego († 397). W *Komentarzu do Ewangelii według św. Łukasza* św. Ambroży podkreśla, że ten Ewangelista przedstawia wydarzenia w historycznym rozwoju, w przeciwieństwie do św. Jana, który, widzi je w jednym całościowym spojrzeniu. Nie można jednak odrzucać stanowiska żadnego z nich. To stanowisko św. Ambrozego ukazuje, że można mówić o dwóch różnych sposobach ujmowania tych samych faktów, chociaż wydaje się, że istnieje między nimi pozorna sprzeczność⁸. Ponadto powołuje się na szereg świadectw pierwszych wieków chrześcijaństwa, w których jest mowa o *ascensio invisibilis* i *visibilis*. Na podstawie tekstów Pisma Świętego oraz Ojców Kościoła Odo Casel chce wskazać, że w dniu Zmartwychwstania miało miejsce pełne przemienienie, a po czterdziestu dniach widzialnie i zewnętrznie wniebowstąpienie. Utrzymuje też, że spotkanie z Marią Magdaleną miało miejsce przed Wniebowstąpieniem. Jest tu mowa o niewidzialnym wniebowstąpieniu, które nastąpiło w dniu Zmartwychwstania, będącym momentem jego przemienienia. Widzialne wniebowstąpienie czterdziestego dnia po Zmartwychwstaniu jest tutaj konsekwencją tego niewidzialnego. Także św. Tomasz z Akwinu wyraźnie twierdził, że Pan po swoim zmartwychwstaniu doświadczył pełnego przemienienia (S.Th III q. 57). Podobnie, gdy chodzi o wyjaśnienie miejsca dotyczącego stwierdzenia, że „Pan jest Duchem” („Kyrios jest Pneumą”) (por. 2 Kor 3, 17), powołuje się na Józefa Sickemberga. Według niego św. Paweł myśli tutaj o identyczności między istotą a działaniem, nie zamazując tym samym odrębności Osób Syna i Ducha Świętego. W swoich badaniach Odo Casel chce przez to podkreślić, że Duch Święty jest darem Boga-Człowieka – Jezusa Chrystusa⁹.

Po dość obszernym wyjaśnieniu kwestii teologicznych benedyktyn laceński w obfitej korespondencji zastanawia się nad sensownością dokonywania dalszej cenzury swojego czasopisma, skoro jest dziełem złożonym z różnych artykułów, których w większości autorami są osoby świeckie, a nie du-

⁷ „Zeitschrift für die katholische Theologie” 55:1931 s. 44-82.

⁸ Por. Św. A m b r o ż y. *Expositio Evangelii secundum Lucam* X, 171. PL 15, 1846.

⁹ List O. Casela do Wikariusza Generalnego z 23 kwietnia 1937 r.

chowne. Tę opinię wyraża znowu w liście do wydawcy, przesyłając mu kolejne, poprawione fragmenty 14 tomu¹⁰. W odpowiedzi wydawca informuje, że nie jest możliwe spełnić życzenie Odo Casela co do cenzury¹¹. W tej kwestii zasięgał również rady prof. Franciszka Taeschnera w Münster. W odpowiedzi jednak uzyskał informację, że skoro periodyk został przedłożony cenzurze, to musi podlegać on temu prawu. Jedynym rozwiązaniem jest drukowanie tego dzieła jako manuskryptu¹².

Problem z recenzowaniem swoich dzieł Odo Casel odczuwał od dłuższego czasu. Na ten temat skarży się w wielu swoich listach w związku z przygotowaniem kolejnego tomu „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft”. W liście do prof. Adolfa Ruckera wyraża swoje obawy, czy wobec długiego milczenia cenzora nie zdecydować się mimo to na druk tego periodyku. Wspomina, że od piątego tomu dzieło to przedkładane jest cenzurze, chociaż – jego zdaniem – nie powinno być objętą tą procedurą. Jako argument podaje, że autorami wielu artykułów są protestanci, a prace naukowe dotyczą nie tyle samej liturgii, co wiedzy na temat liturgii¹³. Swój zamiar wyraził również wobec Wydawnictwa, prosząc, aby ze względu na międzykonfesyjny charakter tego periodyku nie uwzględniać konieczności cenzury¹⁴. Przedstawiciele Wydawnictwa nie wyrażają jednak zgody na druk bez odpowiednich zezwoleń władzy kościelnej, argumentując, że artykuły nie są drukowane osobno, ale w sposób zwarty¹⁵.

Nadzieja na otrzymanie *imprimatur* pojawiła się dopiero w drugiej połowie lipca 1937 r. Wydawnictwo zapewnia Odo Casela, że wkrótce otrzyma od cenzora tekst artykułu w celu naniesienia odpowiednich poprawek¹⁶. Na początku sierpnia poinformowano, że uzyskanie *imprimatur* będzie trwało jeszcze kilka tygodni¹⁷.

Dopiero pod koniec sierpnia Odo Casel otrzymał odpowiedź od Wika-riusza Generalnego. Informuje w nim autora, że oddalił poprawiony tekst, przekazując go, wraz ze swymi zastrzeżeniami, do innych teologów i głównego cenzora. Jego obawy dotyczą przede wszystkim postrzegania Wniebo-

¹⁰ List O.C do Wydawnictwa Aschendorff z dnia 23 kwietnia 1937 r.

¹¹ List Wydawnictwa Aschendorff do O. C. z dnia 14 maja 1937 r.

¹² List F.T do O.C z dnia 25 maja 1937 r.

¹³ List O.C do A. R z dnia 29 maja 1937 r.

¹⁴ List O.C. do Wydawnictwa Aschendorff z dnia 5 czerwca 1937 r.

¹⁵ List Wydawnictwa Aschendorff do O.C. z dnia 9 czerwca 1937 r.

¹⁶ List Wydawnictwa Aschendorff do O.C. z dnia 17 lipca 1937 r.

¹⁷ List Wydawnictwa Aschendorff do O.C. z dnia 4 sierpnia 1937 r.

wstąpienia, które miało miejsce czterdziestego dnia po zmartwychwstaniu (por. Dz 1, 3). Zdaniem Odo Casela natomiast jest mowa o dwóch wniebowstąpieniach: niewidzialnym po spotkaniu Jezusa z Marią Magdaleną w dniu Zmartwychwstania oraz widzialnym czterdziestego dnia. Zdaniem cenzora takie ujęcie jest nie do przyjęcia, gdyż żaden symbol wiary nie mówi o podwójnym wniebowstąpieniu. Powołuje się przy tym na świadectwa z XI wieku, kiedy papież Leon IX (1049-1054) wyraźnie o tym przypomniał w swoim wyznaniu wiary *Congratulamur vehementer* z 13 kwietnia 1053 r., skierowanym do Piotra, patriarchy Antiochii¹⁸. Dowody więc przedstawione przez Odo Casela są niewystarczające, a poglądy niektórych teologów na ten temat nie są pewne. Według niektórych egzegetów słowa „nie zatrzymuj mnie” można interpretować również jako „zostaw mnie”. Czas terażniejszy *ascendo* nie oznacza tu koniecznie natychmiastowej czynności, lecz może odnosić się również do przyszłości. W wyjaśnieniu cenzor utrzymuje, że nie do pogodzenia są podglądy dotyczące tożsamości Chrystusa (Pneumy) i Ducha Świętego¹⁹.

Odpowiedź Odo Casela na ten list zawiera wiele obaw co do intencji cenzora. Na początku Odo Casel stwierdza, że Wydawnictwo poinformowało go o konieczności naniesienia jedynie drobnych zmian, a tymczasem dyskusja dotyczy nadal tych samych kwestii, co przed czterema miesiącami. Wyjaśnia jeszcze raz, że nie głosi tezy o dwóch wniebowstąpieniach. Przedstawia jedynie koncepcję pierwotnego Kościoła, który nie znał oddzielnych obchodów ani święta Wniebowstąpienia, ani Zesłania Ducha Świętego, jak to ma miejsce obecnie, ale świętowano je jako jedno wydarzenie w czasie Pięćdziesiątnicy. Ponadto obstaje przy twierdzeniu, że istnieje wiele różnic co do opisu wydarzeń zbawczych zarówno według świadectwa Synoptyków, jak też św. Jana, choć wskazują na te same wydarzenia zbawcze. Oprócz tego Odo Casel widzi problem natury finansowej, który spowodowany jest tak długą zwłoką z udzieleniem *imprimatur*. Na zakończenie wyraża opinię, że nie można potępiać całego artykułu ze względu na kilka zdań. Jest gotowy poprawić te miejsca, aby uniknąć jakichkolwiek nieporozumień²⁰.

Tego samego dnia Odo Casel wysłał list do Kapelana Biskupa w Münster, który był wydawcą periodyku „Werkbriefe der Neudeutschen Theologengemeinschaft”. Przypominając, że wcześniej przesłał mu trzy teksty

¹⁸ H. Denzinger. *Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen*. Freiburg im Breisgau–Basel–Rom–Wien 2001³⁹ s. 311 nr 681.

¹⁹ List Wikariusza Generalnego do O.C. z dnia 24 sierpnia 1937 r.

²⁰ List O.C. do Wikariusza Generalnego z dnia 28 sierpnia 1937 r.

poświęcone tematyce paschalnej, które zostały pozytywnie przyjęte przez teologów, prosi go o radę i pomoc przy uzyskaniu *imprimatur*. W artykule poświęconym tematyce paschalnej jedynie obszerniej przedstawia te kwestie, które już zasygnalizował we wcześniej wspomnianych artykułach. Wobec odmowy pozwolenia na druk Odo Casel zastanawia się, czy nie powinien przedstawić tej sprawy biskupowi, gdyż po wielu miesiącach obietnic utrzymywane jest negatywne stanowisko wobec jego dzieła²¹. Na ten list Odo Casel otrzymał wkrótce odpowiedź, w którym autor zapewnia, że biskup zna sytuację i rzeczywiście chodzi o jedną sporną kwestię. Jednocześnie zachęca, aby dokonał drobnych zmian, umożliwiających doprecyzowanie zagadnienia²².

Ostatnia faza dążeń do otrzymania *imprimatur* miała miejsce we wrześniu 1937 r. W liście do Odo Casela Wikariusz Generalny zaznacza, że swą decyzję odmowy opiera na świadectwie trzech profesorów. Mogą jednak udzielić pozwolenia na druk, jeżeli zgodzi się na wprowadzenie sugerowanych zmian²³. W odpowiedzi w połowie września benedyktyn z Maria Laach przesłał poprawiony tekst swego artykułu, prosząc ponownie o zezwolenie na druk²⁴. Jednocześnie informuje Wydawcę, że po naniesieniu poprawek wkrótce otrzyma upragnioną zgodę²⁵. Udzielając *imprimatur*, Wikariusz Generalny nakazuje wprowadzić jeszcze trzy zmiany w tekście i sformułowaniach²⁶. W odpowiedzi Odo Casel dziękuje za pozwolenie na wydrukowanie swego dzieła, choć wyraża zdziwienie, że krytyka dotyczy pobocznych rzeczy, sformułowań, ortografii, interpunkcji i logiki, i nie ma wiele wspólnego z oceną dzieła, aby zgadzało się z *res fidei vel morum*. Uważa, że w takiej sytuacji może nastąpić zahamowanie postępu rozwoju myśli teologicznej²⁷.

²¹ List O.C. do Kapelana Biskupa z dnia 28 sierpnia 1937 r.

²² List Kapelana Biskupiego do O.C. z dnia 31 sierpnia 1937 r.

²³ List Wikariusza Generalnego do O.C z dnia 6 września 1937 r.

²⁴ List O.C do Wikariusza Generalnego z dnia 11 września 1937 r.

²⁵ List O.C do Wydawnictwa Aschendorff z dnia 11 września 1937 r.

²⁶ Do tych sugestii należały: 1) uzupełnienie stwierdzenia na drugiej stronie artykułu: „Solche Anschauungen konnten sich auf die Heilige Schrift selbst berufen” na: „Solche Anschauungen mochten sich auf die Heilige Schrift selbst berufen; denn schon aus ihr kann man die beiden erwähnten Darstellungsformen herauslesen”; 2) należy pomijać wyrażenie: „Kyrios des Pneumas” w języku to niemieckim wyrażenie może suponować, że Kyrios jest ponad Pneumą, Pan jest ponad Duchem Świętym, co przeciwstawia się *ὁμοουσία* i *ὁμοτιμία* trzech Osób Boskich; 3) nakazuje zmienić na stronie trzeciej zdanie „In dieser Darstellung des N.T. mag ein bedeutsamer, wohl gar der tiefste Grund dafür liegen, daß”. Zob. List Wikariusza Generalnego do O. C. z dnia 16 września 1937 r.

²⁷ List O.C do Wikariusza Generalnego, bez daty.

Trwająca około pięciu miesięcy wymiana korespondencji zaowocowała w końcu uzyskaniem pozwolenia na druk dzieła, w którym znajdował się najważniejszy artykuł Odo Casela dotyczący teologii paschalnej. Z jednej strony w ocenie pozostawionej korespondencji można doszukiwać się pewnej krytyki, ale z drugiej pomogła ona w jeszcze bardziej precyzyjnym ujęciu myśli teologicznej, która stała się pomocna w wyrażaniu i prezentowaniu depozytu wiary. Prezentacja głównych założeń paschalnych teologii misteriów wskaże na ponadczasowość tych poglądów. Tom 14 „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft”, w którym zamieszczono ten artykuł, był przedostatnim z tej serii wydawniczej.

2. GŁÓWNE ZAŁOŻENIA ODO CASELA W PRACACH NAD TEOLOGIĄ PASCHALNĄ

Misterium Paschalne stało się przedmiotem wnikliwych badań naukowych benedyktyna z Maria Laach. W pierwszej połowie XX wieku szczególnie te refleksje zmierzały do pogłębienia treści w rozumieniu i pojmowaniu tego największego święta chrześcijańskiego. Sprzyjały temu badania z takich dziedzin jak: egzegeza biblijna, historia czy lingwistyka, ale też patrologia, a nowa myśl teologiczna związana była z ruchem biblijnym i liturgicznym.

Swoje przemyślenia Odo Casel również oparł na solidnym fundamencie nauk historycznych i teologicznych. Jako wykształcony filolog sięgnął do najstarszych oryginalnych tekstów z pierwszych wieków chrześcijaństwa, jak też kultury grecko-rzymskiej. Nie tyle przesłanki biblijne, co właśnie filologiczne były punktem wyjścia jego badań. Niewiele więc uwagi w swoich dziełach poświęca zagadnieniom paschy starotestamentalnej. Ten rys, charakterystyczny dla teologii misteriów, był również pewnym elementem wzbudzającym wiele kontrowersji. Według spojrzenia Caseliańskiego wyzwolenie Izraelitów miało przede wszystkim znaczenie religijne, ponieważ w konsekwencji doprowadziło do zawarcia przez Boga przymierza z ludem wybranym. Wspominane ono było w kultycznej anamnezie żydowskiego święta Paschy²⁸. Niestety pewnym mankamentem było podkreślanie

²⁸ Por. H.B. Meyer. *Odo Casels Idee der Mysteriengegenwart in neuer Sicht*. „Archiv für Liturgiewissenschaft” 28:1986 s. 392-393; R. Cantalamessa. *Pascha naszego zbawienia*. Kraków 1998 s. 24-25.

przez Odo Casela, że to wydarzenie nie było pełnym misterium. Teolog benedyktyński zdecydowanie dystansuje się od nazywania Paschy Starego Testamentu misterium albo właściwym misterium, ale negacja ta wynika przede wszystkim z definicji tego pojęcia. Cezurą dla niego jest Wcielenie, dlatego dopiero od tego momentu można mówić o właściwym misterium²⁹. Pascha Starego Testamentu w myśli Caseliańskiej ma więc jedynie wartość typologiczną³⁰. Zdaniem Salvatore Marsilio OSB († 1983) poglądy Odo Casela dotyczące Paschy żydowskiej to niestety najślabsza i najmniej dopracowana strona jego wizji liturgii. Jako wytłumaczenie podaje fakt, że nie był on jedynym w tym czasie, który niewystarczająco interpretował i doceniał Stary Testament³¹.

Oprócz starotestamentalnych relacji Odo Casel wskazuje na pewne odniesienia do kultów pogańskich – misteryjnych. Ta myśl stała się szczególnie bliska benedyktynowi z Maria Laach, poszerzając i wyróżniając jego warsztat naukowy. To podobieństwo widzi jednak wyłącznie w zakresie pewnych rytów, a nie treści. Wśród tych kultów na pierwszym miejscu wymienia misteria eleuzyjskie, oparte na micie o Demeter i Korze, misteria egipskie ku czci Ozyrysa czy też rzymskie misteria Attisa i Kybele, jak też ku czci Adonisa³². We wszystkich tych misteriach prezentowany autor zauważył występującą prawidłowość, pozwalającą na ukazanie zewnętrznego podobieństwa między kultami pogańskimi a chrześcijańskich obchodzeniem świąt Wielkanocy. Paschę rozumianą jako „przejście” najpełniej wyrażała zmiana nastroju świętowania od smutku po euforię radości: przechodzenie od pewnej formy śmierci do zmartwychwstania. Przykładem sięgania do idei pogańskich jest sztuka wczesnochrześcijańska. Znany jest bowiem motyw ukazania Chrystusa jako *Orpheus redivivus*, chcąc przez to niejako zaznaczyć, że te idee pogańskie, będące wyrazem tęsknot i pragnień zostały prawdziwie i rzeczywiście wypełnione w Jezusie. Powołując się na filozofię Platona, Odo Casel postrzega misteria pogańskie jako tęsknotę czy praideę zrealizowaną dopiero w chrześcijaństwie. Z tego też powodu nie mówi o kontynuacji

²⁹ Por. O. Casel. *Chrześcijańskie misterium kultu*. Kraków 2000 s. 108-109.

³⁰ Por. Th. Schneider. *Neu und Alt ist das Mysterium des Pascha*. *Zu O. Casels Aussagen über das Pascha in Israel*. „Liturgie und Mönchtum” 36:1965 s. 67.

³¹ Por. S. Marsili. *Das Gedächtnis des Herrn in der Theologie der Gegenwart, besonders in der Schau Odo Casels*. „Archiv für Liturgiewissenschaft” 22:1980 s. 18.

³² Por. Casel. *Art und Sinn* s. 61-64; por. także: tenże. *Aus der Fülle des Mysteriums Christi*. W: tenże. *Das christliche Kultmysterium. Vierte durchgesehene und erweiterte Auflage*. Regensburg 1960 s. 155, 169-172.

misteriów pogańskich czy ich przejęciu. Nie do pogodzenia była bowiem kondycja moralna tychże misteriów, stojąca w sprzeczności z etyką chrześcijańską³³. Tym decydującym i rozstrzygającym elementem świadczącym o prawdziwości misterium było Objawienie Boga w Chrystusie³⁴.

W refleksji teologicznej najważniejszym punktem odniesienia dla Paschy chrześcijańskiej były pisma Ojców Kościoła i pisarzy chrześcijańskich. Już sama etymologia tego słowa wywołała bowiem dialog i spór wokół dwóch aspektów: pojmowania Paschy jako *passio*, a przez to akcentowanie cierpienia Jezusa, czy też akcentowanie Paschy jako przejścia – *transitus*, wypuklając tym samym nierozłączność dwóch najważniejszych wydarzeń: Śmierci i Zmartwychwstania³⁵. Odo Casel w swoich pismach zwraca uwagę przede wszystkim na to drugie znaczenie, szukając licznych świadectw patrystycznych. Wśród nich należy wymienić przede wszystkim *Epistola Apostolorum* z II wieku, pisma Melitona z Sardes († 180), św. Apolinarego z Hierapolis (II wiek), św. Klemensa Aleksandryjskiego († 217), św. Ireneusza († ok. 202), Tertuliana († ok. 220), św. Hipolita Rzymskiego († 235), *Didaskalia Apostolorum*, św. Cypriana († 258), Orygenesza († 253/254), Metodego z Olimpu († 311), św. Hieronima († 419/420), św. Atanazego z Aleksandrii († 373). W wyczerpujący sposób analizując te dzieła ukazał on istotne treści tworzące strukturę i zakres obchodzenia świąt paschalnych w pierwszych trzech wiekach chrześcijaństwa³⁶. W związku bowiem ze znanym z historii sporem o datę świętowania Wielkanocy nieustannie na pierwszym miejscu zwracano uwagę na przenoszenie akcentu między Męką a Zmartwychwstaniem Pana. Spór między kwartodecymanami a zwolennikami Paschy obchodzonej w niedzielę nie ustał również wtedy, gdy na Soborze w Nicei przyjęto ten ostatni jako normę świętowania tego największego wydarzenia zbawczego³⁷.

³³ Por. tamże s. 64-67.

³⁴ Por. O. Casel. *Die Liturgie als Mysterienfeier*. Freiburg 1922 s. 102.

³⁵ Por. W. Hryniewicz. *Chrystus nasza Pascha*. Lublin 1982 s. 57-63, 158-162; tenże. *Nasza Pascha z Chrystusem* s. 29-37; Cantalamessa. *Pascha naszego zbawienia* s. 175-181.

³⁶ Na prawie 40 stronicach Casel przytacza świadectwa patrystyczne. Posługiwanie się tym materiałem źródłowym świadczy o wielkiej erudycji autora; por. Casel. *Art und Sinn* s. 4-44.

³⁷ Casel wyróżnia w swoich pismach trzy kierunki obchodzenia Paschy. Pierwszy określa jako Pawłowo-Janowy – zwolennicy obchodzili Wielkanoc 14 Nisan, a więc w dzień żydowskiej Paschy. Drugi kierunek benedyktyn z Maria Laach nazywa praapostolskim, którego świętował Wielkanoc zawsze w noc poprzedzającą niedzielę po żydowskim święcie Paschy. Trzeci kierunek uwolnił się od żydowskiego kalendarza i stworzył własną rachubę obliczania daty Wielkanocy. Ten ostatni zwyczaj został przyjęty także dla prowincji wschodnich pod wpływem cesarza Kon-

Wśród tych świadectw Odo Casel zauważa, że teologia paschalna tego czasu, przeżywająca proces kształtowania się, zawsze podkreślała fakt Śmierci i Zmartwychwstania Pana jako współtworzące Misterium Paschalne, które postrzegano nierozłącznie. Centrum było czuwanie nocne przed właściwym świętem paschalnym, trwającym następnie przez pięćdziesiąt dni. Teksty ukazują, że istotą jest przejście od postu do radości i przekroczenie progu między śmiercią a życiem, doczesnością a wiecznością³⁸.

Ojcowie Kościoła nazywali Paschą również czas postu, który trwał aż do rozpoczęcia Eucharystii w Wielką Noc. Towarzyszące elementy, takie jak: uroczyste udzielenie sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, radosny śpiew „Alleluja” czy też celebrowanie liturgii skąpanej w świetle podkreślały jeszcze intensywniej ten moment przejścia od smutku do radości. Podsumowując wielokrotnie akcentował, że mimo lokalnych różnic we wszystkich gminach chrześcijańskich celebrowano Paschę w ten sam sposób, jedynie bardziej akcentując albo Śmierć Pana, albo Jego Zmartwychwstanie. Te wydarzenia stanowiły misterium pierwotne, a obchodzono je jako aktualizację całego misterium Odkupienia³⁹.

3. ISTOTA MISTERIUM PASCHALNEGO W ŚWIETLE TEOLOGII MISTERIÓW

Od początku chrześcijaństwa zakres i treść Misterium Paschalnego budziły refleksje czy dotyczy ono jedynie samej Śmierci Chrystusa, czy obejmuje również inne wydarzenia zbawcze, jak Zmartwychwstanie czy Wniebowstąpienie. Odo Casel w swoich badaniach na ten temat przedstawił stanowisko Kościoła pierwszych trzech wieków, aby tym samym wyraźnie ukazać treść aktualizacji. Pierwotna idea Wielkanocy była tu bowiem wyraźnie odzwierciedlana w praktyce Kościoła⁴⁰. Pascha określana była jako najwięk-

stantyna na Soborze w Nicei w 325 r. Na dalekim Wschodzie nieliczne Kościoły pozostały wierne wcześniejszej praktyce i zachowały zwyczaj kwartodecymian jeszcze długi czas albo wyznaczyły stałą datę Wielkanocy. W świętowaniu Paschy kwartodecymianie akcentowali przede wszystkim pamiątkę śmierci Pana, ale nie wykluczali podczas tego świętowania Zmartwychwstania. Por. tamże s. 45-46.

³⁸ Por. O. C a s e l. *Das christliche Festmysterium*. Paderborn 1941 s. 147; t e n ż e. *Pascha des Herrn*. „Das Wort in der Zeit” 2:1934 s. 436; M. J. K r a h e. *Der Herr ist der Geist. Studien zur Theologie Odo Casels. I: Das Mysterium Christi*. St. Ottilien 1986 s. 119.

³⁹ Por. C a s e l. *Art und Sinn* s. 45-46; C a n t a l a m e s s a. *Pascha naszego zbawienia* s. 126-127.

⁴⁰ Por. J. B e t z. *Vom Pascha-Mysterium*. „Lebendiger Zeugnis” 3:1965 s. 74.

sza uroczystość i największe święto. Powołując się na kazanie św. Grzegorza z Nazjanzu († ok. 390)⁴¹, Odo Casel wskazuje, że w pierwszych wiekach nazywana ona była Uroczystością⁴². To dzięki uobecnieniu czynów zbawczych w Chrystusie pod osłoną symboli jest możliwe, że chrześcijanin może wychodzić ponad czas i wydarzenia historyczne i dzięki misterium stawać w terażniejszości Odkupienia⁴³.

Charakterystycznym rysem poglądów Odo Casela było to, że w pismach poświęconych zagadnieniom paschalnym wspomina zarówno o „Wielkanocy Krzyża” (*Kreuzesostern – πάσχα σταυρώσιμον*), jak też „Wielkanocy Zmartwychwstania” (*Auferstehungsostern – πάσχα ἀναστάσιμον*), które tworzą razem „misteria wielkanocne” (*Ostermysterien*). Te wydarzenia są punktem centralnym i źródłem dla „sacramenta paschalia”⁴⁴. W jego publikacjach można również odnaleźć określenia: „Pascha Cierpienia” (*Leidens-Pascha*) i „Pascha Zmartwychwstania” (*Auferstehungs-Pascha*)⁴⁵.

Na pierwszym miejscu Odo Casel podkreśla fakt, że Pascha jest misterium. Od pierwszych wieków w ten sposób była ona celebrowana – jako uobecnienie wydarzeń Męki, Śmierci i Zmartwychwstania Pana, które w gruncie rzeczy były jednym misterium postrzegającym całościowo w perspektywie Pięćdziesiątnicy⁴⁶. Te wydarzenia stawały się – zgodnie z definicją misterium – uobecniane wobec wspólnoty kultu i w sposób mistyczno-rzeczywisty stawały się tu i teraz obecne⁴⁷. Święto Wielkanocy jako postrzegane w ten sposób jest świętem uobecnienia zbawienia przez śmierć i wywyższenie Pana. Jest świętowaniem całego planu zbawczego Boga z ludźmi i dlatego jest jednocześnie kultycznym wyrazem istoty chrześcijaństwa⁴⁸. Zgodnie z nauką Odo Casela jest to jedyne święto chrześcijaństwa, ale pojmowane jako misterium kultu Chrystusa w pełnym znacze-

⁴¹ *Oratio* 45, 2. PG 36, 624.

⁴² Por. Casel. *Das christliche Festmysterium* s. 143; tenże. *Liturgiczne znaczenie świąt*. MCh 8:1937 s. 265; A. Gozier. *Odo Casel Casel – Kunder des Christumysteriums*, Regensburg 1986 s. 49.

⁴³ Por. Casel. *Mysterium des Kreuzes*. Paderborn 1954 s. 157.

⁴⁴ Por. tenże. *Die Liturgie als Mysterienfeier* s. 77; tenże. *Die Ostergeheimnisse*. KSch 7:1920 s. 73.

⁴⁵ Por. tenże. *Geist der Osterliturgie*. „Bibel und Liturgie” 14:1940 s. 69.

⁴⁶ Por. tenże. *Ein orientalisches Kultwort in abendländischer Umschmelzung*. „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft” 11:1933 s. 5; Y. Congar. *Wierzę w Ducha Świętego*. T. 1. Warszawa 1997 s. 126.

⁴⁷ Por. Casel. *Pascha des Herrn*. „Das Wort in der Zeit” 2:1934 s. 437.

⁴⁸ Por. tenże. *Art und Sinn* s. 46.

niu, tzn. jako rytualno-kultyczne uobecnienie czynu zbawczego Pana w całej rzeczywistości, przez co jednocześnie całe dzieło zbawienia Pana jest dostępne i obecne dla wszystkich pokoleń ludzkich⁴⁹.

W całościowym ujmowaniu i spojrzeniu misteryjnym dla Odo Casela ważnym było podkreślanie jedności świętowania tych wydarzeń w okresie paschalnym, rozumianym jako jeden dzień. Stąd treścią święta Pięćdziesiątnicy było obchodzenie uwielbienia Pana, Jego wzięcia do nieba z tego świata (por. Łk 9, 51). Dlatego w pierwszych wiekach zwracano uwagę, że to wywyższenie obejmowało Zmartwychwstanie, Wniebowstąpienie, Zesłanie Ducha Świętego, jak też Paruzję⁵⁰. Uwzględniając tę całościową wizję, poświadczoną przez wiele tekstów, nie dziwi mocne stanowisko zajmowane przez benedyktyna laceńskiego podczas ubiegania się o *imprimatur*.

Szczególnie ważne tezy dotyczące Wniebowstąpienia i Zesłania Ducha Świętego Odo Casel dość obszernie omawia w wielu swych dziełach. Istotą jest to, aby postrzegać te wydarzenia nie w historycznym następstwie faktów, ale w sposób metafizyczny w ich istocie i rdzeniu⁵¹. Obstawanie przy takim sposobie postrzegania rzeczywistości wskazywało na tezę, że w pierwszych wiekach chrześcijaństwa pojmowano Paschę jako wywyższenie Jezusa zgodnie z myślą św. Pawła o Słudze Jahwe (por. Flp 2, 6-11)⁵². Nie znano również zwyczaju obchodzenia Wniebowstąpienia Pana w oddzielnym dniu – świętowano je albo jednocześnie ze Zmartwychwstaniem, albo podczas całego Okresu Wielkanocy, albo pięćdziesiątego dnia⁵³. Kościół czasów

⁴⁹ Casel podaje, iż chrześcijanie pierwszych wieków świadczyli, że zbawcze dzieło Pana stale żyje w Kościele w jego pneumatycznej rzeczywistości i działa (Orygenes, Atanazy i inni), że Kyrios niewidzialnie swój Kościół zawsze napędza i zbawia. Dlatego widzialny kult jest stanem się widzialnym (*Sichtbarwerden*) owej niewidzialnej rzeczywistości dla wiary. Święto Wielkanocy jest raz w roku rytualno-kultycznie obchodzone, a mianowicie przy powrocie wydarzeń pierwotnych w biegu rocznym. Chodzi przy tym nie tyle o dokładnie odmierzoną datę, jak bardziej o symboliczny powrót pramisterium w kosmicznym biegu, który stąd jest obliczany według położenia Słońca, Księżyca, równonocy itd., jak też według biegu dni tygodnia. Misterium kultu jest dlatego włożone w kosmiczny bieg i przez to nadaje temu związek z wiecznością; natura i boskość odnoszą się wzajemnie do siebie. Starania trwające setki lat o obliczenie Wielkanocy wyraźnie pokazują, zdaniem Odo Casela, jaką wartość ma dla Kościoła to coroczne świętowanie. To jest również wyrazem tego, że obchodzenie Wielkanocy jest pamiętką w antycznym i starochrześcijańskim znaczeniu. Por. tamże s. 47.

⁵⁰ Por. C a s e l. *Pascha des Herrn* s. 437.

⁵¹ Por. t e n ż e. *Art und Sinn* s. 58.

⁵² Por. t e n ż e. *Die große Mysteriennacht*. „Liturgie und Mönchtum” 36:1965 s. 69.

⁵³ Świadectwa Pisma Świętego – jak wspomina Casel – nie są jednoznaczne, gdy chodzi o określenie Wniebowstąpienia Pańskiego. Na miejsce tego wydarzenia około czterdziestego dnia po Zmartwychwstaniu wskazują jedynie Dzieje Apostolskie 1, 3, podczas gdy w Ewangelii nie

poapostolskich świętował bowiem w dniu Pięćdziesiątnicy wywyższenie ukrzyżowanego Pana wraz z Wniebowstąpieniem i Zesłaniem Ducha Świętego. Te wszystkie misteria były rozpatrywane przez pierwszych chrześcijan jako treść wielkanocnego misterium kultu w świetle nowotestamentalnej teologii św. Jana i św. Pawła⁵⁴. Od IV wieku dążono do historyzacji świąt związanych z wydarzeniami nie tylko Wielkiej Nocy, ale również cyklu bożonarodzeniowego, akcentując jeszcze mocniej samą Niedzielę Wielkanocną, oddzielając ją od innych misterii zbawienia. Ten stan rzeczy szczególnie nasilił się od końca średniowiecza⁵⁵. Atomizacja i usamodzielnianie się poszczególnych dni świątecznych sprawiły, że zatracono zmysł całościowego postrzegania rzeczywistości, dlatego tak mocne dążenie powrotu do źródeł, które stało się argumentem dla teologów doby ruchu liturgicznego.

W Misterium Paschalnym teologia misterii wyróżnia cztery najważniejsze elementy: 1) misteria samego Pana, tzn. świętowanie pamiątki Męki, Śmierci i Zmartwychwstania; 2) misteria Kościoła jako przeżywanie przez wspólnotę wraz z Chrystusem Jego Paschy; 3) misteria pochodzące z wydarzenia paschalnego, które Odo Casel nazywa towarzyszącymi (*Begleitmysterien*), a które grupują się wokół sakramentów chrztu, bierzmowania i Eucharystii; 4) inicjację nowych mistów w misteria chrześcijańskie. Te elementy nie pozwalają się od siebie oddzielić, ale przenikają się wzajemnie, tworząc całość w celebracji⁵⁶.

Celem obchodzenia Paschy nie jest odtworzenie historycznych wydarzeń, dokonuje się aktualizacja przejścia Pana ze śmierci do życia. Wydarzenie paschalne Chrystusa było faktem jednorazowym w historii, ale zgodnie z myślą Caseliańską staje się realno-symbolicznie obecne w czynnościach liturgicznych. Czyny zbawcze Pana stają się bowiem terazniejsze w sakra-

kładzie się nacisku na podanie dokładnej daty Wniebowstąpienia (por. Łk 24, 36-53). Św. Paweł zestawia ze sobą dwa fakty zbawcze: według Flp 2, 6-11 uniżenie Jezusa przechodzi w fakt jego wywyższenia, zstąpienia i wstąpienia; według Ef 4, 8-10 zestawia obok siebie fakt zstąpienia Chrystusa z Jego wstąpieniem. Podobnie autor Listu do Hebrajczyków przedstawia wejście do nieba ofiarującego się Pana we krwi (por. Hbr 9, 11). Jan podkreśla, że uwielbiony Pan będzie dawcą Ducha (por. J 7, 37-39). Mowy pożegnalne Jezusa wskazują, że to uwielbienie nastąpiło przez jego mękę. Natomiast Zesłanie Ducha dokonało się już w dzień Zmartwychwstania (por. J 20, 22); C a s e l. *Art und Sinn* 59-60.

⁵⁴ Por. tamże s. 52.

⁵⁵ Por. tamże s. 67-71.

⁵⁶ P o r. t e n z e. *Die römische Paschaliturgie in ihrem Aufbau und in ihrer geschichtlichen Entwicklung kurz dargelegt*. W: *Der Weg der Kirche im heiligen Jahr*. Hrsg. Abtei Maria Laach. München 1926 s. 99-100.

mentalnym sposobie bytowania i człowiek może rzeczywiście w nich uczestniczyć⁵⁷. W związku z tym w pismach Odo Casela Pascha określana jest jako „mysterium Chrystusa w jego kultycznej obecności” („Christusmysterium in seiner kultischen Gegenwart”)⁵⁸. Dzięki uobecnianiu dokonującemu się w misterium kultu człowiek może uczestniczyć w tym wydarzeniu i ma możliwość uzyskania owocu zbawienia⁵⁹. Uczestniczy w nich, przekraczając czas i przestrzeń, i wchodzi w rzeczywistość ponadhistoryczną.

Uzyskanie darów zbawienia dokonuje się w związku z celebracją tzw. *sacramenta paschalia*: chrztu, bierzmowania i Eucharystii, dzięki którym ma miejsce wejście w rzeczywistość zawartą w misterium. Źródło chrzcielne staje się łonem matczynym Kościoła, źródłem świętego, powtórnego narodzenia i napełnienia się Duchem Pana⁶⁰. W centrum znajduje się Eucharystia, w czasie której oczekiwano na powrót Pana. Moment Paruzji dokonuje się w nowym misterium Jego Ciała i Krwi⁶¹. W Wigilię Paschalną można dopiero dostrzec pełny blask Eucharystii, która została ustanowiona w Wielki Czwartek. Przedstawiając związek między ustanowieniem Mszy Świętej a jej celebracją w Wielką Noc dopiero teraz – zdaniem Odo Casela – można zrozumieć, dlaczego Kościół w anamniezie Mszy Świętej wspomina nie tylko cierpienie, lecz również wywyższenie Pana, i w tej ofierze widzi jednocześnie realną pamiątkę i obecność całej ekonomii zbawienia⁶².

Wszystkie misteria chrześcijańskie ukazują w Wigilię Paschalną najważniejszy moment Paschy jako „przejścia” (*transitus*): nowo narodzeni przechodzą przez mistyczną śmierć do nowego życia, otrzymują jego pełnię w misterium Ducha Świętego (bierzmowanie) i mogą po raz pierwszy pokrzepić się wraz z wiernymi chlebem i napojem wiecznego życia, czyli Ciałem i Krwią Pana. Aktualizacja tego przejścia dotyczy również wszystkich chrześcijan. Obchodząc paschę powinni oni ćwiczyć się we współumie-

⁵⁷ Por. tenże. *Altchristlicher Kult und Antike*, w: *Mysterium. Gesammelten Arbeiten Laacher Mönche*. Münster 1926 s. 24; tenże. *Das christliche Festmysterium* s. 146; G.P. Goeres. *Die Taufe in der Mysterientheologie Odo Casels*. Trier 1984 s. 8.

⁵⁸ Casel. *Die große Mysteriennacht* s. 70.

⁵⁹ Por. tenże. *Das christliche Festmysterium* s. 146; tenże. *Die römische Paschaliturgie* s. 101; R. Berger. *Ostern und Weihnachten. Zum Grundgefüge des Kirchenjahres*. „Archiv für Liturgiewissenschaft” 8/1:1963 s. 1.

⁶⁰ Por. Casel. *Pascha des Herrn* s. 443-444; tenże. *Die römische Paschaliturgie* s. 117-118; tenże. *Die Liturgie als Mysterienfeier* s. 87; tenże. *Mysterium des Kommenden*. Paderborn 1952 s. 150-151; Th. Schneider. *Same und Frucht*. W: *Vom heiligen Pascha. Ein Osterbuch*. Hrsg. Abtei Herstelle. Paderborn 1951 s. 64.

⁶¹ Por. Casel. *Das christliche Festmysterium* s. 148-149; Betz. *Vom Pascha-Mysterium* s. 77.

⁶² Por. Casel. *Art und Sinn* s. 50.

raniu i współzmartwychwstaniu z Chrystusem, doskonaląc się przez to w życiu duchowym⁶³. Celebracja tak pojmowanego Misterium Paschalnego przedstawia więc fakt, że Kościół rzeczywiście wychodzi ze świata grzechu i śmierci do życia nadprzyrodzonego, które rozpoczyna się już na ziemi, a kiedyś zostanie jedynie dopełnione⁶⁴. W liturgii przedwatykańskiej w sposób symboliczny ukazywano dokonujący się moment przechodzenia, kiedy po odśpiewaniu *Exsultetu* celebrans zmieniał białe szaty na fioletowe⁶⁵. Pascha jako świętowanie przejścia prowadzi więc człowieka do Paruzji.

ZAKOŃCZENIE

Misterium Paschalne, będące źródłem i szczytem, wymaga nieustannego wchodzenia na wyżyny misterium i pochylania się w kontemplacji nad żywą wodą bijącą z tego źródła. W ciągu wieków niekiedy to misterium, poprzez różne położenie akcentów, było inaczej odczytywane czy też przysyłano jego istotę. Do reformy w 1955 r. wyrazem było m.in. celebrowanie Wigilii Paschalnej w godzinach przedpołudniowych Wielkiej Soboty. Refleksja naukowa i próby wprowadzenia jej w życie przyczyniły się do nowego spojrzenia na Misterium Paschalne w dobie przedsoborowej odnowy liturgicznej. Nie bez znaczenia właśnie Odo Casel został nazwany mistagogiem Misterium Paschalnego dla zachodniego Kościoła.

Droga prowadząca do odkrycia na nowo znaczenia celebracji Paschy chrześcijańskiej napotykała jednak na wiele trudności. Pewnym symptomem jest prośba uzyskania pozwolenia na druk obszernego dzieła poświęconego tej tematyce. Konieczność dopowiedzenia pewnych sformułowań, rodząca się na drodze twórczej krytyki, przyczyniła się do większej precyzyjności w wyrażaniu myśli teologicznej. Jakkolwiek interpretacja tekstów biblijnych, dotyczących kwestii paschy starotestamentalnej, jak też Wniebowstąpienia czy Zesłania Ducha Świętego budzi nieraz wątpliwości, to jednak myśl paschalna twórcy teologii misteriów znalazła swój podatny grunt i została podjęta przez

⁶³ Por. tenże. *Die Ostergeheimnisse* s. 76; tenże. *Die Liturgie als Mysterienfeier* s. 92; tenże. *Pascha des Herrn* s. 437; Th. Schneider. *Heimkehr zum Vater*. W: *Vom heiligen Pascha. Ein Osterbuch*. Hrsg. Abtei Herstelle. Paderborn 1951 s. 44.

⁶⁴ Por. Casel. *Das christliche Festmysterium* s. 149; tenże. *Die große Mysteriennacht* s. 81; tenże. *Pascha des Herrn* s. 444-445; Betz. *Vom Pascha-Mysterium* s. 93.

⁶⁵ Por. O. Casel. *Gedanken zum Lichtritus in der Paschanacht*. Osterbrief der Abtei vom Heiligen Kreuz zu Herstelle 1952 s. 3.

wielu liturgistów aż po pisma papieża Piusa XII, dokumenty soborowe i nadal jest zgłębiania na płaszczyźnie teologii liturgii i celebracji.

Na uwagę, wokół sporu o świętowanie Paschy według misteriologii, zasługuje podkreślenie wartości warsztatu naukowego. Przedstawienie w obszerny i dogłębny sposób świadectwa Kościoła poapostolskiego pierwszych trzech wieków kreśli wyraźny obraz świętowania Paschy u progu chrześcijaństwa. To nie tylko akcentowanie samego Zmartwychwstania czy Męki Chrystusa, ale całościowy ogląd tych wydarzeń widzianych przez pryzmat misterium. W sposób właściwy przyczyniło się to do odnowy liturgii paschalnej w 1955 r., a następnie po Soborze Watykańskim II, kiedy zwrócono uwagę na treść i czas sprawowania tych wielkich misteriów Odkupienia. Odnajduje to swoje odniesienia w terażniejszości, kiedy coraz więcej podkreśla się znaczenie nie tylko samej Niedzieli Zmartwychwstania, ale również całego *Triduum Sacrum*, jak też Okresu Wielkanocnego wraz z jego zakończeniem. Paschalna myśl teologiczna Odo Casela staje się przez to pomocna w przeżywaniu Świąt Wielkanocnych.

Pewną nowością, budzącą wiele kontrowersji, są próby doszukiwania się wspólnych elementów między Paschą chrześcijańską a kultami pogańskimi. Ten charakterystyczny rys dla teologii misteriów należy jednak postrzegać jako próbę odczytania uniwersalizmu chrześcijaństwa. Benedyktyn z Maria Laach wielokrotnie jednak zaznaczał, że istnieje istotna różnica, co do treści, nie wykluczająca jednak możliwości wykorzystania pewnych zewnętrznych idei, które dopiero w chrześcijaństwie znalazły swoje wypełnienie. Słabszą stroną teologii paschalnej Odo Casela jest również zbyt małe dowartościowanie Paschy starotestamentalnej.

Pozytywny spór, twórcza krytyka, rzetelny dialog służą prawdzie na drodze poszukiwań. To wyzwanie zostało podjęte przez teologów odnowy liturgicznej, ale wymaga ono ciągłej dopowiedzi na drodze badań naukowych i adaptacji pastoralnych. Dopiero wówczas przeżywane misterium stanie się pełnym życiem chrześcijan, czego domagał się w swojej twórczości Odo Casel.

BIBLIOGRAFIA

- B o g l e r T.: Sinn und Gestalt des Kirchenjahres. „Liturgie und Mönchtum” 5:1950 s. 27-47.
B o z z o l o A.: Misterio, simbolo e rito in Odo Casel. Città del Vaticano 2003.
H e i n t z e G.: Die Gegenwart Christi im Gottesdienst. Systematisch-theologische Betrachtungen zur Mysterientheologie Odo Casels. „Monatsschrift für Pastoraltheologie, zur Vertiefung des gesamten pfarrämtlichen Wirkens” 43:1954 s. 266-279.

- Krahe M.J.: Der Herr ist der Geist. Studien zur Theologie Odo Casels. 2: Das Mysterium vom Pneuma Christi. St. Ottilien 1986.
- Maas-Ewerd Th.: Was wollte die Liturgische Bewegung? Zu den liturgischen Entwicklungen in den Jahren zwischen den beiden Weltkriegen. „Erbe und Auftrag“ 69:1993 s. 223-246.
- Migut B.: Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej. Lublin 2007.
- Neunheuser B.: L'Année liturgique selon Dom Casel. „Les Question liturgiques et paroissiales“ 38:1957 s. 286-298.
- Mysterium Paschale. Das österliche Mysterium in der Konzilskonstitution „Über die heilige Liturgie“. „Liturgie und Mönchtum“ 36 (1965) 12-33.
- Pałucki W.: Odo Casel. Nauka o misteriach chrześcijańskich. W: Leksykon Wielkich Teologów XX/XXI w. T. III. Red. J. Majewski J. Makowski. Warszawa 2006 s. 48-61.
- Rok liturgiczny Paschą Chrystusa. Mysterium Roku Liturgicznego według Odo Casela (1886-1948). Sandomierz 2006.
- Rosas G.: Misterio del Cristo en el Año de la Iglesia. El Año Liturgico en Odo Casel. Santiago de Chile 1996.
- Schilson A.: Theologie als Sakramententheologie. Die Mysterien-theologie Odo Casels. Mainz 1982.
- Witczyk H.: Pascha Jezusa odpowiedzią Boga na grzech świata. Lublin 2003.

RUND UM DEN STREIT DES PASCHAMYSTERIUMS IN DER MYSTERIENTHEOLOGIE

Zusammenfassung

Das Paschamysterium als die Anamnese der Passion, des Todes und der Auferstehung Christi befindet sich vom Anfang des Christentums im Zentrum des Lebens, des theologischen Nachdenkens und der liturgischen Zelebration. In der Zeit der Liturgischen Bewegung vor dem Zweiten Vatikanischen Konzil lenkten die Theologen die Aufmerksamkeit auf die Bedeutung dieser Mysterien. Viele Jahre vor der Erscheinung der Enzyklika vom Papst Pius XII. *Mediator Dei* war die theologische Reflexion von Odo Casel (1886-1948) bedeutsam. Er wurde der Mystagoge des Paschamysteriums der Westkirche genannt. In allen seinen Publikationen über das Paschamysterium hat er auf die organische Einheit aller irdischen Ereignisse Jesu hingewiesen, die im Erlösungswerk des Herrn, das heißt in seinem Tod und in seiner Auferstehung gipfeln. Vor allem, sein Artikel: *Art und Sinn der ältesten christlichen Osterfeier*, der im Jahre 1938 im *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* veröffentlicht wurde, ist die Schatzkammer des theologischen Nachdenkens. Es wird dort hingewiesen auf die Paschagedanken der ersten drei Jahrhunderte des Christentums. Die Vorbereitung dieser Publikation für die Druckerei hat eine kritische Antwort ergeben, als er um die *Imprimatur* gebeten hat. Dank der unbekanntenen Korrespondenz von Odo Casel wurde dieses wissenschaftliche Problem von verschiedenen Seiten erläutert und so kann man die Grundkonzeption des christlichen Paschamysteriums kennen lernen.

Die Lektüre der Werke von Odo Casel zeigen, dass das Paschamysterium sich im Mittelpunkt der Mysterientheologie befindet. Sehr erfolgreich war der Streit um die *Imprimatur*, denn dieser Theologe musste noch exakter seine Gedanken präzisieren. Die Notwendigkeit der Beisätze der Formulierungen von Odo Casel forderten genauen Ausdruck des theologischen Denkens über das Paschamysterium. Bemerkenswert ist seine wissenschaftliche Werkstatt. Die ausgedehnten und tiefeschürfenden Vorlegungen der Zeugnisse der nachapostolischen Kirche aus den ersten drei Jahrhunderten, zeichnet das klare Bild der Paschafeiern am Anfang des Christentums. Es war nicht nur die Akzentuierung des Leidens oder der Auferstehung des Herrn, sondern eine Gesamtschau aller Ereignisse, die man durch das Prisma des Mysteriums sehen konnte. Die Neuheit und

der charakteristische Riss in den Theologischen Ansichten von Odo Casel – betreffend des Paschamysteriums – war, dass er die analogischen Elemente zwischen dem Christentum und der heidnischen Mysterien zu finden versuchte. Er wollte aber nicht zeigen, dass das Christentum die Erfüllung der heidnischen Ideen ist, sondern, es steht im Mittelpunkt der ganzen Weltgeschichte.

Zusammengefasst von Waldemar Pałęcki MSF

Słowa kluczowe: Misterium Paschalne, teologia misteriów, encyklika *Mediator Dei*, ruch liturgiczny, liturgia.

Schlüsselworte: Paschmysterium, Mysterientheologie, Enzyklika *Mediator Dei*, Liturgische Bewegung, Liturgie.

Key words: Paschal Mystery, mystery theology, Encyclical *Mediator Dei*, liturgical movement, liturgics.